

JUDIKATURA PRVOREPUBLIKOVÉHO NEJVYŠŠÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE POPUZOVÁNÍ K ZÁŠTI, NÁSILNOSTEM A JINÝM NEPŘÁTELSKÝM ČINŮM*

TEREZA KOČÁRNÍKOVÁ, JAN BERÁNEK

Abstract: **The Jurisprudence of the Supreme Court of the First Republic Concerning Incitement to Hatred, Violence, and Other Hostile Acts**

The aim of the present article is to analyse the First Republic case law of the Supreme Court of the Czechoslovak Republic related to the provisions of Article 14(2)–(4) of Act No. 50/1923 Sb., on the Protection of the Republic, criminalizing manifestations inciting violence or hatred against an individual or a group of citizens. It examines whether these facts have been interpreted in the spirit of bound or free judicial discretion and whether the approach of the highest judicial authority to this issue has changed over time. It examines the case law relating to the concept of incitement and its forms, as well as conclusions relating to the question of the object and the material object of the offence. Particular attention is paid to the notion of the public as a feature of the facts in question, the interpretation of which was crucial in the application practice of the First Republic judicial authorities and was thus further examined and elaborated in the case law. Although primarily legal-historical, the issue under examination is also of relevance today, as it offers theoretical basis and interpretive guidelines that are applicable also in the contemporary judicial application of the provisions of Section 356 of Act No. 40/2009 Sb., the Criminal Code, which punishes incitement to hatred against a group of persons or restriction of their rights and freedoms.

Keywords: incitement to malice, violence and other hostile acts; Act on the Protection of the Republic; First Republic judicial practice; hate crimes; concept of publicity

Klíčová slova: popuzování k zášti, násilnostem a jiným nepřátelským činům; Zákon na ochranu republiky; prvorepubliková soudní praxe; trestné činy z nenávislosti; pojem veřejnosti

DOI: 10.14712/23366478.2024.162

ÚVOD

Problematika nenávistných projevů a jejich kriminalizace je v současné době, i díky rozvoji digitálního veřejného prostoru a mezinárodním událostem posledních let, tématem hojně diskutovaným mezi odbornou i laickou veřejností. Předkládaná studie se snaží zanalýzovat meziválečný přístup Nejvyššího soudu Československé republiky k dílčí výšečí této problematice, konkrétně k trestným činům spočívajícím ve

* Tento text vznikl v rámci projektu SVV č. 260 621 „Zákony, zákoníky a jejich aplikační praxe v 18.–20. století v českých zemích“.

veřejném popuzování k zášti, násilnostem či jiným nepřátelským činům vůči jednotlivcům či skupině tak, jak je definovaly odstavce¹ 2–4 § 14 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky (dále též ZNOR).² Práce si mimo jiné klade za cíl posoudit, nakolik byl vrcholný soudní orgán při své rozhodovací praxi vázán textem aplikované normy, a nakolik šlo naopak o výklad rozšiřující či zužující. Analyzována je zejména judikatura týkající se pojmu veřejnosti, který byl dále upraven v § 39 odst. 2 ZNOR, pojmu popuzování a jeho možných forem a objektu zkoumaných trestných činů. Snahy o zhodnocení judikatury a jejích východisek přitom nejsou samoúčelné, jelikož na prvorepublikovou judikaturu se v současnosti odvolává komentářová literatura i nynější soudní praxe.³

Samotná kriminalizace projevů či skutků způsobilých popuzovat k zášti nebyla novinkou, kterou by zavedl až ZNOR. Podobné skutkové podstaty znal rakouský trestní zákoník⁴ i uherský trestní zákoník.⁵ Nová úprava obsažená v ZNOR však do trestního práva přinesla komplexnější a systematictější úpravu skutkových podstat postihujících popuzování k zášti, násilnostem či jiným nepřátelským činům. Jednotlivé skutkové podstaty byly nově v rámci § 14 ZNOR podřazeny pod trestný čin rušení obecného míru, pod který spadaly i skutkové podstaty veřejného pobuřování proti státu a hanobení republiky.⁶ Jednotlivá ustanovení § 14 ZNOR byla v době svého přijímání předmětem poměrně ostrých debat na půdě Národního shromáždění. Kritizován byl pojem popuzování k zášti, který dle odpůrců zbytečně kriminalizoval změnu vnitřního myšlenkového stavu osob, na něž bylo působeno.⁷ Namítáno též bylo, že ochrana osob bez vyznání proti popuzujícím projevům a činům je zbytečná a ve skutečnosti slouží jen jako maskování přílišné ochrany náboženství.⁸ Nejvíce problematická však pro odpůrce byla samotná koncepce § 14. Dle nich návrh *de facto* zakazoval jakékoliv kritické projevy vůči chráněným skupinám a jednotlivcům a v konečném důsledku potlačoval svobodnou diskuzi a zna-

¹ Ve studii je používán termín „odstavec“ odpovídající moderní legislativní technice, v dobové terminologii se však setkáváme s termínem „číslo“.

² Kriminalizováno bylo dle zákona veřejné popuzování proti jednotlivci či skupině pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání. Blíže viz: § 14 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. ze dne 19. března 1923, na ochranu republiky. Dostupné také na: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/023-1923.pdf>.

³ Viz např. RŮŽIČKA, M. § 356. In: DRAŠTÍK, A. – FREMR, R. – DURDÍK, T. – RŮŽIČKA, M. – SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. [Systém ASPI] [online]. Wolters Kluwer ČR [cit. 2024-06-28]. Dostupné na: www.aspi.cz; Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 17. února 2021, sp. zn. 8 Tdo 1246/2020.

⁴ Ustanovení § 302 zákona č. 117/1852 Ř. z. ze dne 27. května 1852, trestní zákon. In: LEPARĚ, M. *Trestní zákon ze dne 27. května 1852, číslo 117 Ř. z. (platný ve státě československém)*. Praha: Eduard Grégr a syn, 1919, s. 164–165.

⁵ V něm problematiku popuzování upravoval § 172 odst. 2. Viz: WOREL, J. A. – ETTTEL, J. – MILOTA, A. *Uherský trestní zákoník*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1919, s. 34.

⁶ K aplikaci těchto skutkových podstat blíže viz: LAČLAVÍKOVÁ, M. – GÁBRIŠ, T. Zákon na ochranu republiky a ľavicová opozícia vo svetle rozhodovacej praxe Najvyššieho súdu ČSR (prečin „rušení obecného míru“). *Právněhistorické studie*. 2023, roč. 53, č. 3, s. 55–77.

⁷ *Stenografický záznam řeči poslance Theodora Bartoška v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky*. 194. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. březen 1923. Dostupné také na: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194009.htm>.

⁸ Tamtéž.

menal prolomení zásady subsidiarity trestní represe.⁹ I přes tuto vlnu odporu byl nakonec § 14 přijat v navrhovaném znění, avšak již záhy po jeho účinnosti se soudní orgány musely potýkat s různými spornými a nejasnými otázkami souvisejícími s jeho aplikací.

Náležitost veřejnosti, resp. veřejného spáchání činu jakožto součást objektivní stránky rovněž nepředstavovala naprostý odklon od dosavadních trestních předpisů. Ačkoliv byl tento znak obsažen už v recipovaném rakouském trestním zákoníku,¹⁰ zákonodárce v tomto případě neurčitý pojem sám vyložil prostřednictvím legální definice obsažené v § 39 odst. 2 ZNOR.¹¹

Oproti pozdějším trestním předpisům¹² však zákonná definice do uvedené problematiky vnášela více otázek než odpovědí, neboť se sama skládala z neurčitých pojmů vyžadujících interpretaci. V tomto ohledu stojí za pozornost zvláště pojmy shromáždění a zástup, jejichž aplikace působila značné interpretační potíže na straně soudů, obžalovaných i generální prokuratury. Nedostatky ZNOR byly ještě palčivějšími, pokud vezmeme v potaz skutečnost, že znak veřejnosti byl charakteristickým pro řadu trestných činů obsažených v třetí hlavě zákona, rušení obecného míru nevyjímaje, ale též na jiných místech. Nedostatkům zákona pak musely čelit i soudy, kterým vágnost ustanovení umožňovala volit mezi různými výklady odpovídajícími různé míře trestní represe.¹³

KVANTITATIVNÍ ASPEKT POJMŮ ZÁSTUP A SHROMÁŽDĚNÍ

Problematikou veřejného spáchání činu podle ZNOR se Nejvyšší soud zabýval již záhy po jeho přijetí. S přijetím nového zákona vyvstala naléhavá potřeba vyjasnit vztah skutkových podstat v něm obsažených ke stávající trestní úpravě, jakož i otázky dotýkající se retroaktivity jeho ustanovení.¹⁴ Aby mohl soud naznačené otázky zodpovědět, musel nejprve přiblížit význam zákonem nedefinovaných pojmů shromáždění a zástup.

⁹ *Stenografický záznam řeči poslance Rudolfa Mlčocha v rozpravě při projednávání zákona na ochranu republiky*. 194. schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé, 6. března 1923. Dostupné také na: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194004.htm>.

¹⁰ K pojmu veřejnosti, respektive veřejného spáchání činu se tak do určité míry vyjadřovaly i rakouské soudy. Kasační dvůr tak ve svých rozhodnutích například dovodil, že pojmem veřejně se rozumí na veřejném místě, a vymezil, která místa lze za veřejná považovat. Bez zajímavosti není to, že už rakouský soud se zabýval otázkou, zda hlasitý projev pronesený ve vlastním bytě u otevřeného okna naplňuje znak veřejnosti. Na tyto úvahy později ve své judikatuře navázal i Nejvyšší soud Československé republiky. K problematice rakouské judikatury blíže viz KADLEC, D. *Urážka majestátu a urážka hlavy státu v českých zemích v historickém vývoji*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2021, s. 78–80.

¹¹ Ustanovení § 39 odst. 2 stanovovalo, že čin je spáchán veřejně, byl-li spáchán v tiskopise, v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.

¹² Srov. § 76 odst. 3 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon; nebo § 89 odst. 5 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon; nebo § 117 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

¹³ Ve vztahu k vágnosti skutkových podstat třetí hlavy ZNOR srov. VOJÁČEK, L. *Trestní právo hmotné*. In: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 501.

¹⁴ V tomto kontextu Nejvyšší soud ZNOR prohlásil za „organickou součást“ rakouského trestního zákoníku. Podrobněji viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1924, sp. zn. Kr I 519/23, publikované ve Sbírce pod č. 1465. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*. Praha: Právnické vydavatelství, 1925, s. 57–59.

V této souvislosti lze za první z rozhodnutí vztahujících se k veřejnosti dle § 39 odst. 2 ZNOR¹⁵ označit rozhodnutí Nejvyššího soudu¹⁶ ze dne 25. ledna 1924.¹⁷ Obžalovaný před soudem v řízení o zmateční stížnosti navrhol, aby byl na zjištěný skutkový stav aplikován § 16 ZNOR¹⁸ namísto veřejného zlehčování¹⁹ ve smyslu § 305 rakouského trestního zákoníku, neboť se domníval, že v případě aplikace ZNOR nebude naplněn znak veřejnosti.²⁰ Tato domněnka se však ukázala být mylnou.

Zatímco skutková podstata trestného činu veřejného zlehčování vyžadovala, aby byl „čin vykonán [...] »veřejně nebo před více lidmi«, což praxí a vědou vykládáno bylo ve smyslu vykonání činu buď na takovém místě a za takových okolností, že [pachatel] mohl být postřehnut i jinými osobami neb v přítomnosti aspoň tří lidí“,²¹ legální definice obsažená v § 39 odst. 2 ZNOR se od citovaného soudního výkladu odchylovala. S vědomím zákonné odchylky pak pojmy shromáždění a zástup Nejvyšší soud vyložil jako „několik lidí vůbec přítomných, buď schválně za určitým cílem se sešedších (shromáždění) anebo nahodile (zástup)“.²² Nadto soud poznamenal, že pro veřejné vykonání činu není rozhodující, zda se jedná o velký počet lidí.²³ Svůj výklad přitom podpořil jazykovým výkladem – formulace obsažená ve ZNOR totiž postrádala odpovídající adjektivum, jež by takovou kvantitu vyjádřilo.²⁴ Nejvyšší soud tudíž považoval i schvalování trestných činů, které se odehrálo za přítomnosti tří²⁵ nebo čtyř²⁶ osob, za spáchané před shromážděním či zástupem.

¹⁵ Ustanovení § 39 odst. 2 ZNOR znělo: „Veřejně je čin vykonán, byl-li spáchán v tiskopise nebo v rozšířovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.“

¹⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1924, sp. zn. Kr I 519/23, publikované ve Sbirce pod č. 1465. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 57–59.

¹⁷ Uvedené rozhodnutí těsně následovalo obdobné rozhodnutí z února téhož roku. Vyjma odlišnosti ve straně řízení, jež dala podnět ke změně právní kvalifikace, se rozhodnutí též lišilo drobnou inkonzistencí v rámci shrnutí předcházející praxe. Drobný rozpor v číslovce je ale možné vysvětlit odlišnou předloškou ji předcházející. K tomu srov.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. února 1924, sp. zn. Kr I 450/23, publikované ve Sbirce pod č. 1496. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 107–110.

¹⁸ Šlo o trestný čin schvalování trestných činů.

¹⁹ Úplný název trestného činu zněl: „veřejné zlehčování zřízení manželského, rodinného, vlastnictví, nebo schvalování činů nezákonných a nemravných“.

²⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1924, sp. zn. Kr I 519/23, publikované ve Sbirce pod č. 1465. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 58.

²¹ Tamtéž, s. 58.

²² Tamtéž, s. 58.

²³ Tamtéž, s. 58.

²⁴ Nejvyšší soud k tomuto tématu doslovně uvedl: „Ani pojmu »shromáždění« ani pojmu »zástup« zákon nevysvětluje. Slova ta neznamenají sama o sobě velký počet lidí, nýbrž znamenají několik lidí vůbec přítomných, buď schválně za určitým cílem se sešedších (shromáždění) anebo nahodile (zástup). Významu většího počtu lidí nabývají výrazy: »shromáždění«, »zástup« teprv připojením přídatného jména k tomu poukazujícího.“ (Tamtéž, s. 58).

²⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. února 1924, sp. zn. Kr I 450/23, publikované ve Sbirce pod č. 1496. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 109.

²⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1924, sp. zn. Kr I 519/23, publikované ve Sbirce pod č. 1465. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 58–59.

Jakkoli mohou být uvedené závěry na první pohled nepřiléhavé a vzdálené citu běžného uživatele českého jazyka,²⁷ je na tomto místě zvláště důležité podotknout, že na výkladu uvedených pojmů v podmínkách první republiky panovala ještě menší shoda než dnes. Toto tvrzení je možné podložit četností sporů v podobných záležitostech i pestrostí námitek procesních subjektů.²⁸ Výklad Nejvyššího soudu je tak možné hodnotit jako adekvátní až extenzivní, v žádném případě se ale nejedná o nepřipustnou analogii. Dále se přísluší poznamenat, že nastíněný výklad byl v pozdějších rozhodnutích modifikován řadou korektivů a pomocných kritérií, jak bude naznačeno níže. Nadále však platilo, že základní pilíř právní argumentace soudu tvořil gramatický a systematický výklad. Historicko-teleologické argumenty naproti tomu představovaly jen nepodstatnou část jeho metodologického aparátu.

Pozvolné přehodnocování judikatury a určité dostředivé tendence je možné nalézt již v rozhodnutí z 31. října 1924,²⁹ v němž Nejvyšší soud konstatoval, že „[z]ástupem [...] jest nahodilě sejití se většího počtu lidí, při němž osobnost jednotlivce ustupuje do pozadí a nepadá na váhu a při němž je dána možnost, že výrok dojde k sluchu neohraňčeného počtu osob a tím i značnějšího rozšíření“.³⁰ Předmětem sporu byl nenávislý projev obžalovaného, který stranil Čechům na úkor Moravanů, a neuctivý projev na adresu prezidenta republiky.³¹ V souladu se skutkovými zjištěními nalézacího soudu byly proneseny za přítomnosti dvaceti pěti až dvaceti sedmi nahodilých hostů, kteří byli společně přítomni v hostinské místnosti.³²

Kromě toho, že Nejvyšší soud výslovně zdůraznil „větší počet lidí“, implicitně přistoupl i na argumentaci nalézacího soudu, jenž za synonyma zástupu označil shluk či houf, tj. výrazy připouštějící též menší počet osob.³³ V jistém smyslu lze ale i na tomto místě výklad považovat za lehce extenzivní, jelikož by průměrný československý občan hosty za zástup označit nemusel. Definice byla podle Nejvyššího soudu naplněna také za situace, kdy byli hosté nahodile usazeni v několika místnostech za předpokladu, že mohli závadný výrok zaslechnout.³⁴ Takovéto pojetí se nacházelo na hraně obecně přijímaného významu pojmu zástup. Z rozhodnutí je dále zřejmé, že vlastní charakter

²⁷ Kupříkladu PSJČ k heslu zástup na prvním místě uvádí „neuspořádané množství shromážděných lidí, dav“ (*Příruční slovník jazyka českého*. 8. svazek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955–1957, s. 92–93), SSJČ: „velké množství shromážděných lidí obrácených jedním směrem; dav“ (*Slovník spisovného jazyka českého*. 4. svazek. Praha: Academia, 1971, s. 623) a SSČ: „velké množství lidí, dav (v pohybu)“ (FILÍPEC, J. a kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 1998, s. 552). Mimo dlouhodobý přesun ve významu ve prospěch velkého rozsahu však u citovaných zdrojů zjišťujeme, že na druhém místě setrvávají výrazy znamenající menší počet osob.

²⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu dotýkajících se § 39 odst. 2 ZNOR existuje přinejmenším pět desítek, přičemž pro užký rozsah analýzy jsou uváděny jen ty nejzajímavější z nich.

²⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. října 1924, sp. zn. Zm II 328/24, publikované ve Sbirce pod č. 1779. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 645–647.

³⁰ Tamtéž, s. 645–647.

³¹ Tamtéž, s. 645–647.

³² Tamtéž, s. 646.

³³ Tamtéž, s. 646.

³⁴ Srov. např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 29. ledna 1934, sp. zn. Zm I 943/33, publikované ve Sbirce pod č. 4912. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4894–5170*. Praha: Právnícké vydavatelství, 1935, s. 33–37.

místa spáchání činu neměl pro naplnění požadavku veřejnosti bezprostřední význam,³⁵ což bude přiblíženo v následující kapitole.

Přes kolísavé tendence ve vztahu k náležitostem shromáždění a zástupu však Nejvyšší soud nikdy nepřistoupil na příliš restriktivní výklad pojmů. Názorným příkladem je rozhodnutí pocházející z 14. listopadu 1924, ve kterém odmítl zástup ztotožnit s davem.³⁶ Tento výraz se sice v běžné řeči s pojmem zástup překrývá, z hlediska počtu osob a okolností jejich seskupení ale není zcela totožný. Soud zde rozhodoval o výroku stěžovatele, který v železničním voze s přibližně patnácti cestujícími „*nadával hlasitě na Československý stát a jmenovitě se vyjádřil, že taková prožraná židovská republika nestojí za nic*“.³⁷ Stěžovatel se proti obžalobě z trestného činu hanobení republiky bránil námitkou absence veřejnosti, Nejvyšší soud ovšem tuto námitku odmítl, jelikož „*[s]lovo zástup nemá téhož významu, jako slovo dav, jež ovšem znamená sběh velikého počtu lidí, stěžka přehledný (a stísněný na poměrně malý prostor)*“.³⁸ Mimo podrobné jazykové analýzy obou pojmů zde využil systematické argumenty založené na odlišnosti skutkových podstat vyžadujících veřejné spáchání činu a skutkových podstat vyžadujících spáchání činu před více lidmi.³⁹ Touto cestou vyloučil veřejnost u trestných činů spáchaných „*v přítomnosti několika málo, ba i pouhých tří osob*“.⁴⁰ Za rozhodné označil pouhé „*zvýšené nebezpečí podmíněné tím, že čin byl anebo mohl býti postřehnut větším počtem lidí*“.⁴¹

V pozdějším období Nejvyšší soud taktéž přiznal, že počet sedm⁴² a osm⁴³ osob může být dostatečným pro naplnění zástupu či shromáždění. Naopak počet čtyř osob za dostatečný neshledal.⁴⁴ Hraniční situací byl případ obžalovaného, který se měl svým projevem dopustit trestného činu podněcování dle § 15 odst. 3 ZNOR v hostinci před dvěma hosty, jednou číšnicí a dvěma číšníky, tedy pěti osobami.⁴⁵ Podle rozhodnutí soudu byl počet pěti osob příliš malý na to, aby znamenal shromáždění nebo zástup.⁴⁶

³⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 31. října 1924, sp. zn. Zm II 328/24, publikované ve Sbirce pod č. 1779. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 646–647.

³⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. listopadu 1924, sp. zn. Zm I 389/24, publikované ve Sbirce pod č. 1791. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 670–672.

³⁷ Tamtéž, s. 670.

³⁸ Tamtéž, s. 671.

³⁹ Tamtéž, s. 671.

⁴⁰ Tamtéž, s. 671.

⁴¹ Tamtéž, s. 671.

⁴² Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. května 1925, sp. zn. Zm I 120/25, publikované ve Sbirce pod č. 1974. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*. Praha: Právnické vydavatelství, 1926, s. 241–242.

⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. září 1925, sp. zn. Zm I 338/25, publikované ve Sbirce pod č. 2080. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 453–454.

⁴⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. května 1931, sp. zn. Zm I 293/30, publikované ve Sbirce pod č. 4156. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4038–4348*. Praha: Právnické vydavatelství, 1932, s. 221–223.

⁴⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. září 1935, sp. zn. Zm I 655/35, publikované ve Sbirce pod č. 5356. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*. Praha: Právnické vydavatelství, 1936, s. 313–315.

⁴⁶ Tamtéž, s. 313–315.

I v tomto rozhodnutí Nejvyšší soud hojně argumentoval systematickým výkladem, a to v otázce vztahu druhého a třetího odstavce.⁴⁷ Správně pak dovodil, že třetí odstavec rozvíjí skutkovou podstatu ve druhém odstavci, protože v sobě zahrnuje znak veřejnosti.⁴⁸

Možné objasnění nedostatečnosti pěti osob lze nalézt v pomocném kritériu bezprostřední neurčitelnosti,⁴⁹ kterým Nejvyšší soud rozvinul myšlenku o ztrátě individuality v zástupu⁵⁰ z předchozích rozhodnutí. Srovnáním náležitostí skutkových podstat obsažených v ZNOR dovodil, že v případě spáchání činu před více lidmi „jde [...] o počet osob tak omezený, že jej dle zvláštních okolností případu možno ihned určit, kdežto [v případě shromáždění a zástupu] jest nejisto, jaký počet lidí jej postřehne“.⁵¹ Tento způsob uvažování lze považovat za velmi důmyslný, neboť spojením neurčitého pojmu s neurčitým kritériem vystihujícím pojem zástupu, soud prvotní neurčitost *de facto* kompenzoval. Kritérium bezprostřední neurčitelnosti je totiž neurčitým jen zdánlivě, pokud uvažujeme tzv. *subitizaci*. Tato lidská schopnost spočívá v bezprostředním úsudku o vizuálních prvcích (v kontrastu s odhadem nebo počítáním)⁵² a v zásadě odpovídá myšlence bezprostřední neurčitelnosti. Přestože se tato schopnost mezi jednotlivci může lišit, hranice její přesnosti obecně začíná kolísat mezi pátým až šestým prvkem.⁵³ Pokud se za tyto prvky dosadí osoby vytvářející dav, lze ustálení na hranici pěti osob považovat za logický důsledek pomocného kritéria.

VNĚJŠÍ ASPEKT POJMŮ ZÁSTUP A SHROMÁŽDĚNÍ

Dalšími pomocnými kritérii, které Nejvyšší soud při rozhodování využíval, byly vlastnosti prostředí, v němž byl projev pronesen. Patřila sem jednak možnost osob vytvářejících shromáždění či zástup projev postřehnout, jednak převažující povaha veřejného prostoru. Jak si však v dalších odstavcích ukážeme, druhý korektiv judikatura neuznala a ustanovení o veřejnosti tak bylo aplikováno velmi široce.

Prvnímu rozhodnutí, které s otázkou veřejné povahy místa činu souviselo, předcházela hlasitá hádka mezi obžalovaným a nájemníky.⁵⁴ Ačkoliv byly nenávislné výroky

⁴⁷ Tamtéž, s. 314.

⁴⁸ Tamtéž, s. 314.

⁴⁹ Např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. října 1924, sp. zn. Zm II 304/24, publikované ve Sbirce pod č. 1769. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 628–630.

⁵⁰ Např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. dubna 1924, sp. zn. Zm I 10/24, publikované ve Sbirce pod č. 1613. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 332.

⁵¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. října 1924, sp. zn. Zm II 304/24, publikované ve Sbirce pod č. 1769. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 629.

⁵² Ke konceptu subitizace a metodám zjišťování počtu prvků viz KAUFMAN, E. L. – LORD, M. W. – REESE, T. W. – VOLKMANN, J. The Discrimination of Visual Number. *The American Journal of Psychology*. 1949, Vol. 62, No. 4, s. 498–525.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 498–525.

⁵⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. září 1924, sp. zn. Zm I 463/24, publikované ve Sbirce pod č. 1721. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 527–531.

adresovány pouze dvěma osobám v prvním poschodí, přes otevřené dveře je mělo zaslechnout dalších šest osob v přízemí a u domovních dveří.⁵⁵ Nejvyšší soud sice potvrdil, že osoby v prvním patře nepředstavovaly zástup, ihned ale dodal, že „[p]ro pojem zástupu nezáleží na tom, by pachatel spáchal čin před více lidmi, tváří v tvář, nýbrž rozhodným je jen zvýšené nebezpečí, podmíněné tím, že čin byl nebo mohl býti postřehnout větším počtem lidí“.⁵⁶ Ani soukromý byt tak nepředstavoval překážku pro uplatnění § 39 odst. 2 ZNOR.⁵⁷ Rovněž v dalších rozhodnutích Nejvyšší soud nevyloučil veřejnost u projevů na pláži v Portorose v Itálii,⁵⁸ v uzavřené místnosti společně přikázané přítomným osobám za bydliště,⁵⁹ nádražní kanceláři,⁶⁰ vinárně Kavkazský sklípek⁶¹ nebo ve vězeňské cele.⁶² Přestože citované závěry přesně odrážejí mimořádný důraz na ohrožovací charakter deliktů podle ZNOR, lze se domnívat, že znamenají příliš vysokou míru trestní represe.

Výše analyzované rozhodnutí mimo specifický skutkový stav obsahovalo i druhé pomocné kritérium – „postřehnutelnost“ jakožto vlastnost projevu.⁶³ Tuto vlastnost lze charakterizovat jako možnost osob naplňujících znaky shromáždění nebo zástupu zaslechnout, zpozorovat či jinak vnímat projev pachatele. Postačovalo, aby uvedené osoby mohly projev postřehnout (tj. projev se dostal do jejich sféry), zda jej skutečně postřehly (např. pro vlastní nepozornost), nebylo rozhodné.⁶⁴ Šlo přitom o možnost relativní, odvislou od vlastností osoby průměrného rozumu nacházející se v daném prostředí. Východiskem pro tato tvrzení je především rozhodnutí z 9. září 1925.⁶⁵ Byť byl nenávislný výrok pronesen před více než sedmi osobami roztroušenými po lokálu, definice zástupu naplněna nebyla, poněvadž hlasitý projev vedle jeho adresáta uslyšel pouze

⁵⁵ Tamtéž, s. 527–531.

⁵⁶ Tamtéž, s. 529.

⁵⁷ Důvodem zrušení rozhodnutí byly nedostatky ve zjištění nalézacího soudu ohledně subjektivní stránky ve vztahu k veřejnosti, což lze pokládat za jistý korektiv. Tamtéž, s. 530–531.

⁵⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. října 1932, sp. zn. Zm I 992/31, publikované ve Sbirce pod č. 4503. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4349–4581*. Praha: Právnické vydavatelství, 1932, s. 239–241.

⁵⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. února 1925, sp. zn. Zm II 597/24, publikované ve Sbirce pod č. 1902. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 107–109.

⁶⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 16. září 1925, sp. zn. Zm I 391/25, publikované ve Sbirce pod č. 2089. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 471–472.

⁶¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. října 1929, sp. zn. Zm I 325/29, publikované ve Sbirce pod č. 3628. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3365–3729*. Praha: Právnické vydavatelství, 1930, s. 548–551.

⁶² Srov. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 2. května 1931, sp. zn. Zm I 293/30, publikované ve Sbirce pod č. 4156. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4038–4348*, s. 221–223.

⁶³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. září 1924, sp. zn. Zm I 463/24, publikované ve Sbirce pod č. 1721. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 527–531.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 527–531.

⁶⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. září 1925, sp. zn. Zm I 338/25, publikované ve Sbirce pod č. 2080. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 453–454.

jeden svědek, „kdežto ostatní přítomní jej pro vzdálenost, a jsou zabráněni v hovor, vůbec slyšeti nemohli“.⁶⁶

KVALITATIVNÍ ASPEKT POJMŮ ZÁSTUP A SHROMÁŽDĚNÍ

Jak plyne z první kapitoly, hlavním a jediným rozdílem mezi zástupem a shromážděním byla existence společného cíle sledovaného přítomnými osobami. Tento výklad byl následně potvrzen Nejvyšším soudem v rozhodnutí ohledně pojmu shromáždění.⁶⁷ Nejvyšší soud v rozhodnutí zkoumal, zda lze „*schůzku několika členů téže politické strany, tvořících její výkonný výbor, konanou ve vlastním spolkovém domě a ve vlastní zasedací síni*“ považovat za shromáždění podle ZNOR.⁶⁸ Obžalovaný měl podle zjištění soudu v přítomnosti osmnácti členů strany urazit prezidenta republiky výrokem, „*že by se raději oběsil, než by si pověsil ve svém pokoji obraz prezidenta Masaryka*“.⁶⁹ Ve zmateční stížnosti však poukazyval na skutečnost, že takové shromáždění nelze mít za shromáždění podle § 2 a 3 shromažďovacího zákona.^{70, 71} Toto tvrzení ale Nejvyšší soud odmítl jako neopodstatněné, poněvadž § 2 a 3 shromažďovacího zákona obsahují toliko zvláštní formy shromáždění.⁷²

Pojem shromáždění soud vyložil jako „*každé seskupení většího počtu osob, které se sešly úmyslně za určitým účelem, zejména, by rokovali neb usnášeli se o záležitostech, všech shromážděných se týkajících*“.⁷³ Pojem zástup se od něj lišil pouze „*způsobem, jakým se sešli*“.⁷⁴ S tímto závěrem lze souhlasit, byť s výhradou, že v obecném jazyce může pojem shromáždění označovat i menší počet osob než takový, který odpovídá pojmu zástup, protože je výklad možné hodnotit jako restriktivní.

Dalšími pomocnými kritérii, která Nejvyšší soud ve své judikatuře formuloval, byla časová a místní kontinuita. Co se týče místní kontinuity, toto kritérium bylo částečně patrné např. z citovaného rozhodnutí o roztržce mezi nájemníky v soukromém bytě.⁷⁵ Nejvyšší soud v něm mj. uvedl, „*že se k pojmu zástupu nevyžaduje, by všechny osoby, tvořící zástup, byly jen na jednom místě seskupeny, nýbrž stačí, když projev se stal dle okolností místa takovým způsobem, že mohl býti postřehnut počtem osob, vyhovujícím*

⁶⁶ Tamtéž, s. 454.

⁶⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. listopadu 1925, sp. zn. Zm I 431/25, publikované ve Sbírce pod č. 2184. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 673–675.

⁶⁸ Tamtéž, s. 673.

⁶⁹ Tamtéž, s. 673–674.

⁷⁰ Zákon č. 135/1867 Ř. z., o právu shromažďovacím.

⁷¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. listopadu 1925, sp. zn. Zm I 431/25, publikované ve Sbírce pod č. 2184. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 673.

⁷² Tamtéž, s. 674.

⁷³ Tamtéž, s. 674.

⁷⁴ Tamtéž, s. 674.

⁷⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 6. září 1924, sp. zn. Zm I 463/24, publikované ve Sbírce pod č. 1721. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 527–531.

pojmu zástupu, poněvadž již touto možností postřehu osobami skutečně přítomnými je pojem veřejnosti vyčerpán“.⁷⁶

Podrobněji byla místní i časová kontinuita rozvedena v rozhodnutí ze 17. září 1924.⁷⁷ Jedna z vznesených námitek vůči postupu krajského soudu se opírala o skutečnost, že přítomné osoby byly v hloučcích rozptýleny na ploše 30 m².⁷⁸ Argumenty stěžovatele ale Nejvyšší soud zavrhl. Na základě myšlenky o ztrátě individuality v zástupu totiž dospěl k tomu, že „*se na zástupu nezmění ničeho, když z něho jednotlivé osoby odejdou nebo jiní k němu přistoupí*“.⁷⁹ Ve vztahu k místní kontinuitě dodal, že „*nezáleží [...] na tom, je-li nahodile seskupený zástup v hloučcích rozptýlen na poměrně malé ploše, jak jest zjištěno v tomto případě, nýbrž rozhodno jest, aby všechny osoby zástupu měly možnost postřehnouti výrok pachatelův*“.⁸⁰ Uznal tedy, že zákon pro naplnění definice zástupu nevyžaduje absolutní nezměnitelnost popuzovaných osob ani jejich ucelené seskupení.⁸¹ Tento výklad lze ve srovnání s předchozím rozhodnutím hodnotit jako adekvátní syntézu pomocného kritéria „postřehnutelnosti“ s abstraktním rozměrem zástupu spočívajícím v jeho integritě.

OBJEKT A HMOTNÝ PŘEDMĚT ÚTOKU SKUTKOVÝCH PODSTAT OBSAŽENÝCH V ODS. 2–4 § 14

Ve vztahu k otázkám objektu a hmotného předmětu útoku byl Nejvyšší soud ve své judikatuře poměrně zdrženlivý. Soudci se v zásadě drželi textu zákona a při výkladu nešli nad jeho rámec. I v této oblasti však bylo vydáno několik rozsudků, které stojí za pozornost, a to i z hlediska dnešního práva.

První rozhodnutí, které je nutné v souvislosti s objektem a hmotným předmětem útoku zmínit, bylo vydáno dne 18. února 1925. Nejvyšší soud v něm zamítl zmateční stížnost obžalovaného a mimo jiné konstatoval, že výrok vyzývající k fyzické likvidaci členů tělovýchovné organizace Orel je nutné posuzovat jako popuzování k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům vůči skupině obyvatel pro jejich náboženství.⁸² Na první pohled by se mohlo zdát, že podřazení pod skutkovou podstatu dle § 14 odst. 2 ZNOR bylo ze strany Nejvyššího soudu rozšiřujícím výkladem předmětného ustanovení. Bližší analýza soudního odůvodnění však tento závěr spíše vylučuje. Soud vycházel z toho, že spolek Orel je tvořen lidmi se zjevným náboženským cítěním, o čemž svědčí i stanovy zkoumané organizace.⁸³ Naopak odmítl argumentaci obžalovaného, podle

⁷⁶ Tamtéž, s. 529.

⁷⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. září 1924, sp. zn. Zm I 236/24, publikované ve Sbirce pod č. 1726. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 542–544.

⁷⁸ Tamtéž, s. 543.

⁷⁹ Tamtéž, s. 543.

⁸⁰ Tamtéž, s. 543.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 543.

⁸² Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. února 1925, sp. zn. Zm II 596/24, publikované ve Sbirce pod č. 1901. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 103–104.

⁸³ Tamtéž, s. 106.

kteří byl Orel *de iure* organizací čistě tělovýchovnou a *de facto* organizací politickou.⁸⁴ Soud konstatoval, že tvrzení obžalovaného je bezpředmětné, protože již samotná členská základna a stanovy Orla dokazují, že sdružuje členy na základě náboženského principu, a zkoumání tvrzeného klerikalismu a politických aktivit je zbytečné, protože není samou podstatou organizace.⁸⁵

Zajímavý byl i názor vyjádřený v rozhodnutí vydaném v březnu 1931 pod sp. zn. Zm I 413/30. Nejvyšší soud zde judikoval, že ustanovením § 14 odst. 3 není chráněna církev jako taková a nelze automaticky přijmout, že každé popuzování k zášti vůči církvi je zároveň i popuzováním k zášti proti jejím příslušníkům pro jejich náboženství.⁸⁶ Soudci připustili, že zkoumané výroky evangelického duchovního během pohřební řeči namířené proti katolické církvi mohou naplňovat skutkovou podstatu neslušného chování v čase veřejného provozování náboženství dle § 303 zákona č. 117/1852 Ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.⁸⁷ K naplnění skutkové podstaty uvedené v ZNOR však bylo dle názoru soudu nutné předložit skutková zjištění o tom, že dané popuzování bylo namířeno proti konkrétním osobám hlásícím se ke konkrétní církvi, v daném případě církvi římskokatolické.⁸⁸

Ač by se mohlo zdát, že v daném případě zvolil Nejvyšší soud poměrně restriktivní výklad, jeho postup naopak poměrně přesně sledoval účel aplikované normy. Důvodová zpráva k ZNOR hovoří „o *poválečných zostřených náboženských a národnostních bojích, které otravují klidný politický a hospodářský život do té míry, že je tím ochromen zdárný vývoj států*“.⁸⁹ Zákonomárci ale rovněž konstatuje, že tyto konflikty jsou součástí každodenní reality a vydávaný předpis, respektive jeho ustanovení, si nečiní ambici je zcela odstranit, ale pouze zamezit výstřelkům, které se dotýkají veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku.⁹⁰ V případě posuzovaná štvavá pohřební řeč protestantského duchovního namířená proti katolické církvi obecně se i při nejpřísnějším posouzení žádné ze jmenovaných hodnot nedotýkala. Jako problematické se ale jeví strohé odůvodnění daného rozhodnutí, které dostatečně nerozvádí důvody, proč soud rozhodl zdánlivě odchýlně od textu normy.

Určitou paralelu k postoji tehdejšího vrcholného soudního orgánu lze nalézt i v současné judikatuře, zvláště při úvahách o aplikaci zásady subsidiarity trestní represe. Například v rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky 8 Tdo 1246/2020 ze dne 17. února 2021 bylo judikováno, že výroky učiněné na sociální síti přirovnávající islám k rakovině a odsuzující jeho vyznavače a podporovatele sice představují urážku, kterou

⁸⁴ Obžalovaný ve své stížnosti tvrdil, že je nutné rozlišovat mezi náboženstvím a klerikalismem, tedy snahou o prosazení církevních názorů v rámci světské moci. Orel pak dle obžalovaného představoval pouhý nástroj klerikalismu a podněcování k násilí vůči jeho členům nenaplňovalo zkoumanou skutkovou podstatu. Viz tamtéž, s. 106.

⁸⁵ Tamtéž, s. 106–107.

⁸⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. března 1931, sp. zn. Zm I 413/30, publikované ve Sbírce pod č. 4097. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 4038–4348*, s. 123–125.

⁸⁷ Tamtéž, s. 125.

⁸⁸ Výslovně odmítnuto bylo důkazy nepodložené konstatování soudů nižší instance o tom, že pokud někdo popuzuje vůči církvi, automaticky popuzuje vůči jejím členům. Viz tamtéž, s. 125.

⁸⁹ LEPŠÍK, J. *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou*. Praha: František Borový, 1923, s. 71–72.

⁹⁰ Tamtéž, s. 72.

je hanobena skupina osob pro své vyznání, avšak pro závěr o nutnosti kriminalizace takového výroku je nutné zkoumat i další skutkové okolnosti, zejména kontext, ve kterém byly výroky proneseny, jakož i jejich dopad na hanobenou skupinu a širší společnost.⁹¹ V daném případě nebyla zjištěna žádná osoba z hanobené skupiny, která by se danými výroky cítila dotčena, či jiná osoba, u které by vyvolaly ohlas či podnítily k nenávisti vůči skupině osob. Nejvyšší soud proto konstatoval, že v daném případě nebyla naplněna míra společenské škodlivosti, která by odůvodňovala uplatnění trestní represe.⁹²

Prvorepublikový i současný Nejvyšší soud tak ve srovnatelných kauzách došly k obdobným závěrům. I přes odlišnost aplikované normy i úvah obou justičních orgánů nastíněných v odůvodněních lze najít v obou rozhodnutích společné styčné plochy. Oba soudy potvrdily, že kromě samotného výroku je nutné zkoumat i faktický dopad, ať už na skupinu, která je výrokiem napadána, nebo na osoby, které jsou jím popuzovány (podněcovány) k zášti (nenávisti). Nad rámec diskutované otázky je vhodné rovněž zmínit, že výše zmíněné rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky se přihlásilo k prvorepublikové judikatuře, když soudci s odkazem na rozhodnutí vydané pod sp. zn. Zm I 261/27 dne 20. října 1927 potvrdili, že hanobením je každé úmyslné snižování vážnosti, které se může projevat v jakékoliv formě.⁹³

Ve vztahu k otázce objektu trestného činu a hmotného předmětu útoku je nutné zmínit i rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky z listopadu 1924. V řízení, které se týkalo zmateční stížnosti do rozhodnutí Krajského soudu ve Znojmě, kterým byl obžalovaný uznán vinným přečinem dle § 14 odst. 4 ZNOR, se soud na jedné straně držel zákonné dikce předmětného ustanovení, na straně druhé ale projevil výkladovou kreativitu ve vztahu k třetímu odstavci § 14. V dané kauze byl obžalovaný viněn z toho, že popuzoval k vyvedení jiné osoby německé národnosti z německé taneční zábavy pro její tvrzené čechofilství.⁹⁴ Nejvyšší soud v souladu s dikcí zákona konstatoval, že popuzování k nepřátelskému činu vůči jednotlivci se musí dít pro jeho vlastní národnost, nikoliv pro jeho pozitivní afilaci k jiné národnosti, a proto obžalovaný nemohl naplnit skutkovou podstatu obsaženou ve čtvrtém odstavci § 14.⁹⁵ Soudci však zároveň judikovali, že výzvy k ostrakizaci Čechům nakloněného Němce mohou být prostředkem, pomocí kterého je podněcováno k zášti vůči skupině obyvatel pro jejich národnost, a dané jednání tak může naplňovat skutkovou podstatu obsaženou ve třetím odstavci.⁹⁶ Toto pojetí sice na jedné straně odpovídalo duchu aplikované normy, avšak ve vztahu k jejímu samotnému textu se jevilo jako poměrně rozšiřující.

⁹¹ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 17. února 2021, sp. zn. 8 Tdo 1246/2020.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 14. listopadu 1924, sp. zn. Zm II 405/24, publikované ve Sbírce pod č. 1794. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 676.

⁹⁵ Tamtéž, s. 675–676.

⁹⁶ Tamtéž, s. 676.

POJEM POPUZOVÁNÍ

Zásadní otázkou, kterou se prvorepublikový Nejvyšší soud opakovaně zabýval, byl výklad pojmu popuzování, což bylo zcela zásadní pro aplikaci skutkových podstat obsažených v odst. 2–4 § 14 ZNOR. To, zda daný projev či skutek byl pronesen či učiněn v úmyslu popuzovat a byl k tomu objektivně způsobilý, byla nejčastější sporná otázka, přičemž obžalovaní naplnění těchto znaků hojně zpochybňovali. Obdobný trend lze ostatně pozorovat i v současné judikatuře, kdy vrcholné soudy musí opakovaně zkoumat tenkou hranici mezi svobodou projevu a podněcováním k nenávisti.

Ve vztahu k pojmu popuzování byla prvorepubliková judikatura poměrně konzistentní a soudní výklad nevybočoval z mezí stanovených aplikovanou normou. Samotný pojem popuzování byl v judikatuře i v komentářové literatuře definován jako úmyslné jednání, jehož účelem je vzbudit u jiných osob rozhodnutí vykonat násilnost či jiný nepřátelský čin (popuzování k násilnostem či jiným nepřátelským činům dle § 14 odst. 2 a 4 ZNOR), nebo vyvolat duševní stav, v němž se utváří sdružování negativních představ o skupině, proti níž je popuzováno (popuzování k zášti dle § 14 odst. 3 ZNOR).⁹⁷ Od příbuzného pojmu pobuřování, se kterým operovala skutková podstata obsažená v prvním odstavci § 14, se popuzování lišilo obecně menší mírou intenzity výroku či skutku, avšak autor komentáře Albert Milota připustil, že kritérium intenzity nemusí platit ve všech případech a pro posouzení je třeba zkoumat konkrétní okolnosti daného případu.⁹⁸ Z výše uvedeného vyplývá, že norma nechávala poměrně velký prostor pro úvahu soudu. Nejvyšší soud se sice snažil v některých rozhodnutích vytvořit přesnější interpretační vodítka, avšak opakovaně docházel ke zmíněnému ne zcela spolehlivému kritériu intenzity, které se snažil v odůvodněních obhájit.⁹⁹ V praxi tak docházelo spíše k tomu, že soudy tyto různé pojmy vykládaly spíše v souvislosti s chráněným zájmem, na který daný výrok či skutek útočil, a podle něj teprve zpětně rozhodovaly o tom, zda jde o popuzování, pobuřování, či případně podněcování.¹⁰⁰

Druhým pomocným kritériem, které se objevovalo jak v judikatuře, tak v odborné literatuře, byl předpoklad, že pobuřováním, popuzováním a podněcováním se působí

⁹⁷ MILOTA, A. *Zákon na ochranu republiky*. 2. přepracované a judikaturou opatřené vyd. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 58.

⁹⁸ Tamtéž, s. 58–59.

⁹⁹ Nejvyšší soud se pokusil vytvořit pyramidu intenzity, dle které byly nejintenzivnější výroky a skutky pobuřováním, ty nejméně intenzivní popuzováním a výroky a skutky, které svou intenzitou nevybočovaly ani na jednu stranu, měly být podřazeny pod pojem podněcování, se kterým pracovala například skutková podstata obsažená v § 15 odst. 2 ZNOR. Viz např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. listopadu 1926, sp. zn. Zm II 210/26, publikované ve Sbírce pod č. 2562. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2228–2610*. Praha: Právnícké vydavatelství, 1927, s. 695–696.

¹⁰⁰ Soudci Nejvyššího soudu dokonce ve 30. letech judikovali, že jednotlivé pojmy se sice odlišují svou intenzitou, ale zákon nijak nespécifikuje, jaké prostředky je nutné užít, aby došlo k naplnění konkrétního pojmu. Bylo tak například stanoveno, že pobuřování sice vyžaduje intenzivnější působení na jiné osoby, což ale automaticky neznamená požadavek na použití silnějších prostředků. Na jedné straně soud v daném případě vložil normu v souladu s jejím doslovným zněním, na straně druhé však *de facto* posvětil interpretační volnost při rozlišování těchto příbuzných pojmů. Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 5. ledna 1935, sp. zn. Zm I 862/33, publikované ve Sbírce pod č. 5175. In: VÁŽNÝ, F. *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, s. 8–9.

spíše na emoční stránku recipientů než na stránku rozumovou.¹⁰¹ I toto kritérium však připouštělo výjimky a samo o sobě nemohlo sloužit k jednoznačné identifikaci podřaditelných výroků či skutků.¹⁰²

V porovnání s předchozími pojmy bylo rozlišení mezi pojmy popuzování a hanobení triviální. Hanobení bylo v komentáři i judikatuře definováno jako úmyslné snížení vážnosti, přičemž toto snížení bylo samo o sobě cílem, na rozdíl od popuzování, které sloužilo jen jako prostředek k dosažení jiného cíle spočívajícího ve vyvolání určitého duševního stavu u jiných osob.¹⁰³

Z hlediska subjektivní stránky trestného činu vyžadovaly všechny skutkové podstaty obsažené v § 14 ZNOR zavinění ve formě úmyslu. K otázce subjektivní stránky se judikatura vyjadřovala poměrně hojně, přičemž nijak nešla nad rámec aplikované normy. Na druhou stranu došlo k vyjasnění některých nejasných otázek. Nejvyšší soud tak například dovodil, že u potenciálního pachatele musí být přítomny dvě složky vědomí: vědomí o tom, že jeho výrok či skutek jsou způsobilé popuzovat, a zároveň vědomí o tom, že jeho výrok či skutek může slyšet či pozorovat skupina osob, jejichž počet naplňuje definici zástupu či shromáždění.¹⁰⁴ Tento závěr byl pak rozvinut v pozdější judikatuře. Pro naplnění skutkové podstaty nestačilo pouhé vědomí o potenciální způsobilosti výroku či skutku popuzovat. Pachatel musel jednat přímo ve zlém úmyslu popuzovat, jenž měl být předmětem dokazování, zvláště v případech, kdy zkoumané výroky či skutky připouštěly různý výklad.¹⁰⁵

¹⁰¹ MILOTA, c. d., s. 57; LACLAVÍKOVÁ – GÁBRIŠ, c. d., s. 62.

¹⁰² Komplikovanější terminologickou situaci týkající se vztahu mezi pojmy popuzování, podněcování a pobuřování lze sledovat i v pozdějších obdobích. Skutkové podstaty kriminalizující popuzování k zášti, násilí či jinému nepřátelskému činu byly obsaženy jak v zákoně č. 231/1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky (§ 26), tak v zákoně 86/1950 Sb., trestní zákon (§ 118). Z československého práva zmizely až k 1. lednu 1957 novelou trestního zákona 1950 provedenou zákonem č. 63/1956 Sb. Obdobná skutková podstata, která kriminalizovala podněcování k národnostní a rasové nenávisti, byla do československého práva navržena zákonem č. 557/1991 Sb., který novelizoval zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, jako § 198a. Kromě toho, že postihovala pouze podněcování k nenávisti kvůli příslušnosti k národu a rase, a nikoliv kvůli náboženské příslušnosti, tak zároveň operovala s pojmem podněcování, který v dřívější úpravě nebyl synonymem pro popuzování. Mohlo by se zdát, že šlo o změnu koncepční naznačující posun ve vnímání míry intenzity útoku, zvláště za situace, když tehdejší trestní zákon (stejně jako dnešní) operoval i s pojmem popuzování v rámci skutkové podstaty ohrožování morálního stavu jednotky, respektive vojáků. Tento závěr však nelze přijmout. Jak vyplývá z dobových stenoprotokolů Federálního shromáždění ČSFR, byla skutková podstata přijata v rámci plnění závazků vyplývajících z Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. Její oficiální český překlad, který byl publikován v rámci vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 95/1974, pracoval s pojmem podněcování, který se tak popsal do pozdější trestněprávní úpravy na úkor dříve používaného termínu popuzování. K žádnému terminologickému upřesnění ze strany zákonodárce tak nedošlo, spíše naopak. Bližší viz *Stenografický záznam řeči místopředsedy federální vlády ČSFR Pavla Rychetského v rozpravě při projednávání návrhu zákona, kterým se mění a doplňuje trestní zákon. 19. společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSFR, 10. prosince 1991. Dostupné také na: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/019schuz/s019035.htm>; Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 95/1974 Sb., o mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace ze dne 15. srpna 1974. Dostupné také na: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=95&r=1974>.*

¹⁰³ MILOTA, c. d., s. 57.

¹⁰⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 10. září 1924, sp. zn. Zm I 335/24, publikované ve Sbirce pod č. 1721. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1429–1842*, s. 527, 530.

¹⁰⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. března 1925, sp. zn. Zm II 77/25, publikované ve Sbirce pod č. 1976. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 246–247.

FORMY POPUZOVÁNÍ

Prvorepubliková judikatura Nejvyššího soudu se rovněž poměrně detailně vyjadřovala k tomu, jaké výroky a skutky mají objektivní potenciál popuzovat k zášti, násilí či k jinému nepřátelskému činu. Tyto závěry tvoří dodnes základ, ze kterého vychází i nynější soudní orgány. Obecné pravidlo, které stanovovalo, že popuzování nemá žádnou pevně stanovenou formu a za určitých okolností jím může být takřka jakýkoliv výrok či skutek, bylo některými rozsudky dále upřesněno. Zásadní bylo v tomto ohledu rozhodnutí z roku 1925, které stanovovalo, že popuzující výrok nemusí mít formu přímé výzvy nebo rozkazovací věty.¹⁰⁶

Velmi propracovaný judikatorní výklad se vázal k otázce omezování přístupu na kulturní či sportovní akce dle národnostní příslušnosti. Nejvyšší soud rozlišoval mezi situacemi, kdy dané omezení stanovovalo, že daná akce je přístupná pouze pro členy určitého národa, a situacemi, kdy určovalo, že příslušníci některých národů mají na akci vstup zakázán. Zatímco v prvním případě, pokud nebyly přítomny skutečnosti svědčící o opaku, nešlo o popuzování k zášti, u druhého případu soud připustil, že obdobný zákaz může naplňovat předmětnou skutkovou podstatu, pokud byl vytvořen s úmyslem popuzovat.¹⁰⁷ V prvním případě by sice bylo možné namítat, že i obdobně formulované omezení mohlo být vytvořeno se skrytým úmyslem popuzovat proti osobám jiné národnosti, avšak soud v tomto případě upřednostnil teorii, podle které podpora vlastního národa sama o sobě nepopuzuje k zášti k jinému.¹⁰⁸

Za specifickou formu popuzování k nepřátelskému činu považovala prvorepubliková judikatura výzvy k hospodářskému či sociálnímu bojkotu.¹⁰⁹ Soud v souladu s dřívější komentářovou literaturou vycházel z toho, že nepřátelského činu se lze dopustit i opomenutím, kterým se působí újma, kterou by poškozený jinak neutrpěl.¹¹⁰ Výzvy k bojkotu kvůli národní, rasové či náboženské příslušnosti bojkotovaných (ve většině případů Židů či Čechů) se tak skutečně podle zákonné definice daly považovat za popuzování k nepřátelskému činu a výklad Nejvyššího soudu tak ani v těchto případech nebyl extenzivní. Judikatura zároveň zdůraznila, že samotná výzva k bojkotu nestačí k naplnění některé ze zkoumaných skutkových podstat, pokud je motivována osobní nenávisť k bojkotovanému, a nikoliv snahou popuzovat pro jeho národní, rasovou či náboženskou příslušnost.¹¹¹ Naopak skutková podstata dle § 14 odst. 4 byla dle

¹⁰⁶ 2021 Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. června 1925, sp. zn. Zm II 73/25, publikované ve Sbírce pod č. 2021. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 1843–2227*, s. 344–347.

¹⁰⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 24. června 1925, sp. zn. Zm II 21/25, publikované ve Sbírce pod č. 2032. In: Tamtéž, s. 363–365; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 9. prosince 1926, sp. zn. Zm II 331/26, publikované ve Sbírce pod č. 2579. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2228–2610*, s. 742–744.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 742–744.

¹⁰⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. května 1926, sp. zn. Zm II 34/26, publikované ve Sbírce pod č. 2382; Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. listopadu 1926, sp. zn. Zm II 210/26, publikované ve Sbírce pod č. 2562. In: Tamtéž, s. 309–310, 697.

¹¹⁰ MILOTA, *c. d.*, s. 59.

¹¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. května 1926, sp. zn. Zm II 127/26, publikované ve Sbírce pod č. 2391. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 2228–2610*, s. 330–331.

soudců naplněna v případě, kdy bylo vyzýváno k bojkotu s poukazem na národnost bojkotovaného, i když primární motivací pachatele nebylo rozdmýchávání národnostního konfliktu, nýbrž získání konkurenční výhody.¹¹²

I v otázce formy popuzování lze najít styčné plochy mezi prvorepublikovou a současnou judikaturou. Například v rozhodnutí z října 1935 došel Nejvyšší soud Československé republiky k závěru, že článek, který brojí proti výstupům na podporu Židů v Německu a poukazuje na údajné zvrácenosti obsažené v Talmudu, je způsobilý popuzovat k zášti, zvláště s přihlédnutím k prostředí a době, ve které byl publikován.¹¹³ Obdobně hodnotil Nejvyšší soud České republiky internetový článek informující o umístění textové tabulky u symbolického hrobu Anežky Hružové v Polné členy krajně pravicové Národní demokracie.¹¹⁴ Nejvyšší soud i na základě znaleckého posudku vyhodnotil, že samotný text tabulky operující s pojmem „řešení židovské otázky“, jakož i text vysvětlující okolnosti jejího umístění, jsou způsobilé podněcovat k nenávisti vůči Židům.¹¹⁵ I v daném případě soud zasadil předmětné texty do širšího kontextu a dovodil, že i s ohledem na předchozí, antisemitsky orientovanou publikační činnost jednoho z obžalovaných nelze připustit jeho tvrzení, že pojem „řešení židovské otázky“ je běžně používaný a v daném případě věcně neutrální.¹¹⁶

ZÁVĚR

Analýza dobové judikatury naznačuje, že Nejvyšší soud Československé republiky volil při aplikaci zkoumaných odstavců § 14 ZNOR ve většině případů výklad doslovný a nijak zvláště se od textu normy neodchyloval. K obdobným závěrům jde pak dojít i v případě veřejnosti jako definičního znaku zkoumaných skutkových podstat, který byl blíže rozváděn v § 39 odst. 2 ZNOR. Výše uvedené nijak neumenšuje klíčový význam, který závěry vrcholného soudního orgánu měly pro interpretaci zkoumaných ustanovení. Právě judikatura dokázala osvětlit některé nejasné a sporné aspekty týkající se aspektu veřejnosti, subjektivní stránky a objektu či forem kriminalizovaného jednání. Prvorepublikové soudní závěry mají význam i v dnešní době, což dokazuje i to, že se na ně v některých případech odvolává současná teorie i justiční praxe při interpretaci a aplikaci § 356 trestního zákoníku, který lze považovat za nástupnické ustanovení k odstavcům 2–4 § 14 ZNOR. Tato funkce prvorepublikové judikatury je o to významnější za situace, kdy část zákonodárců navrhuje vypuštění § 356 z trestního zákona

¹¹² Nejvyšší soud v daném případě vycházel z toho, že plakát brojící proti společnosti Baťa byl objektivně způsobilý popuzovat k bojkotu kvůli českému původu společnosti, který byl na daném plakátu akcentován, s čímž byl pachatel srozuměn a jednal tak v nepřímém úmyslu. Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 3. května 1929, sp. zn. Zm II 46/29, publikované ve Sbirce pod č. 3472. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 3365–3729*, s. 261–262.

¹¹³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. října 1935, sp. zn. Zm I 433/35, publikované ve Sbirce pod č. 5410. In: VÁŽNÝ, *Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech trestních: 5171–5474*, s. 406–407.

¹¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 6. prosince 2017, sp. zn. 4 Tdo 1324/2017.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

s odůvodněním, že pojem podněcování je „neurčitý a neumožňuje adresátům této trestněprávní normy seznat, jaké konkrétní jednání je touto normou zakázáno, jelikož ‚podněcováním‘ může být označeno v podstatě jakékoli jednání, projev, či postoj“.¹¹⁷

Ze zkoumaných rozhodnutí rovněž vyplývá, že se soudní orgány snažily v souladu s důvodovou zprávou k zákonu postihovat ty skutečně nejflagrantnější výstřelky poválečných náboženských a zejména národnostních bojů, které měly potenciál ohrozit veřejnou bezpečnost a veřejný pořádek, a implicitně tak dodržovaly zásadu subsidiarity trestní represe. Ze statistického hlediska analýza judikatury ukázala, že obžalovanými v drtivé většině kauz byli příslušníci německé národnostní menšiny.¹¹⁸ Specifická skladba obžalovaných však spíše vycházela z reality tehdejší doby a minimálně v přístupu Nejvyššího soudu k obžalovaným nebyla zjištěna žádná tendenčnost a diskriminace na základě národnosti.

Tereza Kočárníková
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
tereskok@gmail.com

JUDr. Jan Beránek, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
98416841@cuni.cz
ORCID: 0000-0002-1866-9031

¹¹⁷ Toto tvrzení se v roce 2021 objevilo jako jeden z argumentů navrhovatelů novely trestního zákoníku usilující o úplné zrušení předmětného ustanovení. Tato iniciativa poslaneckého klubu Svoboda a přímá demokracie nebyla úspěšná. Blíže viz Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů ze dne 2. června 2021. Dostupné také na: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=190819>.

¹¹⁸ Autorská dvojice Miriam Laclavíková a Tomáš Gábriš na základě analýzy rozhodovací činnosti Nejvyššího soudu České republiky ve vztahu ke skutkovým podstatám obsaženým v ustanoveních § 14 odst. 1 a 5 ZNOR identifikovala velké množství tzv. levicových kauz. Naopak při analýze judikatury vztahující se k odstavcům 2–4 § 14 bylo objeveno jen naprosté minimum kauz, v nichž by byl obžalován příslušník radikálních levicových sil. Tato skutečnost může být odůvodněna i tím, že naprostá většina případů, ve kterých soud rozhodoval, se týkala popuzování proti jednotlivci či skupině pro jejich národnost. Naopak kauz, kdy byla řešena otázka popuzování kvůli náboženské příslušnosti, bylo minimum. Značná rozdílnost objektů a subjektů trestného činu v jednotlivých odstavcích § 14 ale vedou k otázce, zda nebyl zastřešující trestný čin rušení obecného míru pojat příliš široce a zda zákonodárce neměl jít spíše cestou dvou na sobě nezávislých trestných činů. K otázce levicových kauz týkajících se § 14 odst. 1 a 5 ZNOR blíže viz LACLAVÍKOVÁ – GÁBRIŠ, c. d., s. 58–59.